УДК 005.332.4:338.436+631.11

Білошкурський М.В.,
к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІГАЛУЗЕВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Після вступу України в СОТ переважна більшість наукових досліджень щодо конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств розглядається в контексті їх конкурентних переваг на міжнародних ринках. Якщо ж взяти загальну кількість підприємств АПК, то частка тих, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, незначна. Виникає проблема – як вижити решті підприємств АПК в посткризовий період. Вирішення даної проблеми знаходиться в площині внутрігалузевої конкурентоспроможності, економічна діагностика якої є важливим методичним інструментом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень, в яких розглядаються особливості конкуренції в аграрному секторі економіки в цілому та внутрігалузевої конкурентоспроможності аграрних підприємств зокрема, можна виокремити публікації Гуторової І. В. [1] та Бурлаки О. П. [2]. Гоголь М.М. досліджує можливості забезпечення конкурентоспроможності шляхом утворення вертикально-інтегрованих компаній в АПК [3]. Сакун А. Ж. і Севрюкова С. М. розглядають особливості формування галузевих ринків України, в тому числі АПК [4]. Конкурентним відносинам в аграрному секторі присвячено публікацію Яціва І. Б. [5]. Білошкурська Н. В. пов’язує конкурентоспроможність підприємства з формуванням його економічної безпеки [6]. Проте, названі науковці як формування внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства, так і її економічну діагностику не виокремлюють окремою проблемою.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення методичного забезпечення економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колектив авторів на чолі з Манцуровим І. Г. пропонує методику оцінки внутрігалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища [7], що знайшла своє відображення у Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [8]. Розглянемо дану методику та спробуємо адаптувати її до економічної діагностики шістнадцяти типових агропромислових підприємств Черкаської області.

Індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств (ІКС) розраховується як середньозважене трьох складових (підіндексів): фактичного стану (*ФАКТ*), потенціалу розвитку (*РОЗВИТОК*), стабільності і антикризової поведінки (*СТАБ*) наступним чином [7, с.70]:

$$\text{ІКС} = \frac{1}{3} ФАКТ + \frac{1}{3} РОЗВИТОК + \frac{1}{3} СТАБ. \quad (1)$$

Індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності автори рекомендують визначати як для підприємств галузі, так і для групи підприємств, тоді використовується середнє по групі. Адаптуємо його для забезпечення достовірності економічної діагностики досліджуваної групи підприємств.

Підіндекс фактичного стану визначається за формулою [7, с.70]:

$$ФАКТ = РЕАЛ \big/ \overline{РЕАЛ}, \quad (2)$$

де *РЕАЛ* – обсяг реалізації підприємства,

$\overline{РЕАЛ} = \frac{1}{16} \sum РЕАЛ_j$ – середній для групи обсяг реалізації;

16 – кількість підприємств у досліджуваній групі;

j – порядковий номер підприємства.

Підіндекс потенціалу розвитку (*РОЗВИТОК*) розраховується як зважена сума підіндексів зростання (*ТЕМП*), граничної ефективності основних засобів $\Delta ЕФЕКТ_К$, ефекту від масштабу виробництва (*МАСШТАБ*), або [7, с.71]:

$$РОЗВИТОК = \frac{1}{3} ТЕМП + \frac{1}{3} \Delta ЕФЕКТ_К + \frac{1}{3} МАСШТАБ \quad (3)$$

Підіндекс зростання (*ТЕМП*) обчислюється за формулою [7, с.71]:

$$ТЕМП_j = \frac{\frac{РЕАЛ_j^{2011} - РЕАЛ_j^{2001}}{РЕАЛ_j^{2001}}}{\frac{1}{16}\sum \frac{РЕАЛ_j^{2011} - РЕАЛ_j^{2001}}{РЕАЛ_j^{2001}}} \quad (4)$$

Гранична ефективність основних засобів ($\Delta ЕФЕКТ_K$) обчислюється наступним чином [7, с.71]:

$$\Delta ЕФЕКТ_K = \frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{\Delta K^{01-11}} \Big/ \overline{\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}}, \quad (5)$$

де $\Delta РЕАЛ$ – приріст реалізації за 2001-2011 рр.;

ΔK – приріст залишкової вартості основних засобів за вказаний період;

$\overline{\frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}}$ – середня для групи гранична ефективність основних засобів.

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва розраховується на базі коефіцієнтів еластичності обсягів реалізації за основними засобами (E_K) і середньорічним фондом оплати праці одного працівника (E_L) [7, с.71-72]:

$$E_K = \frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{РЕАЛ^{01}} \Big/ \frac{\Delta K^{01-11}}{K^{01}}; \quad (6)$$

$$E_L = \frac{\Delta РЕАЛ^{01-11}}{РЕАЛ^{01}} \Big/ \frac{\Delta L^{01-11}}{L^{01}}. \quad (7)$$

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва (*МАСШТАБ*) обчислюється як відношення суми еластичності обсягів реалізації за основними засобами і за середньорічним фондом оплати праці одного працівника до цього ж показника, середнього для групи, тобто [7, с.72]:

$$\text{МАСШТАБ} = \left(E_K + E_L\right) \Big/ \left(\overline{E_K + E_L}\right), \quad (8)$$

де $\left(\overline{E_K + E_L}\right)$ – середній показник для групи.

В розрахунку приростів у формулі *МАСШТАБ* використовуються ті ж проміжки часу, що і в розрахунку індексу зростання *ТЕМП*. Підіндекс стабільності і антикризової поведінки (*СТАБ*) складається з міри стабільності за умов зростання (*С*) і ефективності антикризової поведінки (*А*), тобто [7, с.73]:

$$СТАБ = \frac{1}{2}C + \frac{1}{2}A. \quad (9)$$

Піндекс *C* пропонується розглядати як міру зосередженості фактичних значень обсягу реалізації до лінії тренда (коефіцієнт детермінації R^2). Чим ближчою є ця величина до 1 тим більш «щільно» фактичні значення лягають біля лінії тренду. В якості коефіцієнта С пропонується відношення коефіцієнта детермінації підприємства (R_j^2) до коефіцієнта детермінації групи (R^2):

$$C = \frac{R_j^2}{R^2}. \quad (10)$$

Здатність підприємств протистояти кризам пропонується відображати за допомогою показника антикризової поведінки. Дно світової фінансової кризи, згідно даних Державної служби статистики щодо динаміки реального ВВП, припадає на кінець 2009 року, за підсумком 2010 року відбувається розворот у напрямку зростання економіки. Тому відношення обсягів реалізації підприємства 2009 р. до 2010 р. може інтерпретуватися як показник антикризової поведінки підприємства наступним чином:

$$A_j = \left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}}\right)_j \Big/ \left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}}\right), \quad (11)$$

де $\left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}}\right)_j$ – показник антикризової поведінки *j*-го підприємства;

$\left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}}\right)$ – показник антикризової поведінки досліджуваної групи.

Розглянувши методики обрахунку підіндексів та індексу внутрігалузевої конкурентоспроможності, можна зробити висновок, що критичним значенням індексу, за яким здійснюється оцінка підприємства, є 1. Тобто, підприємство, числове значення індексу якого менше 1, можна вважати неконкурентоспроможним серед інших підприємств галузі. У протилежному разі, коли значення індексу більше 1, діагностується достатній рівень внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства. Проведемо оцінку

внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства за методикою [8]. Для цього всі вихідні дані, необхідні для обрахунку, зведемо у табл. 1.

Таблиця 1

Ранжування агропромислових підприємств Черкаської області за індексом внутрігалузевої конкурентоспроможності (у середньому за 2001-2011 рр.)

Назва підприємства	**ФАКТ**	РОЗВИТОК				СТАБ			**ІКС**
		ТЕМП	ΔФЕКТ$_к$	МАСШТАБ	**СЕРЕДНЄ**	С	А	**СЕРЕДНЄ**	
1. ПрАТ «Золотоношам'ясо»	3,02	6,14	8,26	0,79	3,59	0,81	1,34	1,08	2,56
2. ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня»	2,76	6,58	6,82	1,15	3,27	0,91	0,86	0,88	2,31
3. ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське»	0,12	4,61	4,30	9,29	4,97	0,88	0,89	0,88	1,99
4. ТДВ «Пальмірацукор»	3,05	0,50	0,18	0,06	0,13	0,17	0,89	0,53	1,23
5. ПАТ «Жашківський маслозавод»	1,75	3,21	0,20	0,41	0,50	0,92	0,75	0,83	1,03
6. ПАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів»	0,08	6,29	1,12	3,01	1,97	0,84	0,81	0,83	0,96
7. ПАТ «Жашківський елеватор»	0,23	5,86	1,13	1,54	1,44	0,57	1,23	0,90	0,86
8. ПАТ «Лебединський насіннєвий завод»	3,58	14,29	-8,26	-3,24	-2,49	0,98	1,07	1,02	0,71
9. ТДВ «Уманьпиво»	0,36	5,32	0,73	0,50	0,91	0,85	0,79	0,82	0,70
10. ПАТ «Ватутінехліб»	0,38	0,96	0,36	0,11	0,25	0,10	0,95	0,53	0,39
11. ПАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім»	0,01	1,47	-0,14	-0,43	-0,05	0,71	1,18	0,94	0,30
12. ТДВ «Русь»	0,43	3,10	-0,99	-2,28	-0,80	1,00	1,36	1,18	0,27
13. ТДВ «ТД «Драбівагропостач»	0,11	-0,17	0,19	0,05	0,06	0,13	0,90	0,52	0,23
14. ПрАТ «Уманська сільгосптехніка»	0,04	-0,08	0,03	0,02	0,01	0,03	1,08	0,55	0,20
15. ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів»	0,03	-0,57	-0,11	-0,07	-0,11	0,15	1,23	0,69	0,20
16. СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп»	0,03	-0,75	-2,08	-14,52	-5,60	0,03	1,44	0,73	-1,61

З даних, наведених у табл. 1, видно, що тільки 5 підприємств сукупності мають фактичний обсяг реалізації, який перевищує середньо груповий, це – ПАТ «Лебединський насіннєвий завод», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня», ТДВ «Пальмірацукор», ПАТ «Жашківський маслозавод» та ПрАТ «Золотоношам'ясо», на що вказує значення підіндекса ФАКТ, більше 1. Найменші обсяги реалізації у ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів», СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп» (по 3% від середньої реалізації по групі) і ПАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім» (1%).

За потенціалом розвитку аутсайдерами групи виявилися СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп», ПАТ «Лебединський насіннєвий завод», ТДВ «Русь», ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів» і ВАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім», оскільки значення підіндексу цих підприємств є від'ємними числами, що свідчить про скорочення обсягів реалізації продукції, неефективне використання основних засобів, від'ємну еластичність капіталу та праці. Щодо лідерів групи за потенціалом розвитку, слід відзначити тільки 5 підприємств: ПАТ «Жашківський елеватор», ПАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня, ПрАТ «Золотоношам'ясо» і ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське», тобто діяльність вказаних підприємств характеризується значними темпами росту обсягів реалізації продукції, додатними значеннями граничної ефективності основних засобів, еластичності капіталу та праці.

Аналізуючи результати оцінювання підприємств за підіндексом стабільності та антикризової поведінки, слід зазначити, що найкращі результати подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 року мають тільки 3 підприємства – ПАТ «Лебединський насіннєвий завод», ПрАТ «Золотоношам'ясо» і ТДВ «Русь». Вважаємо, що кризові процеси поглибилися у ТДВ «ТД «Драбівагропостач», ТДВ «Пальмірацукор» і ПАТ «Ватутінехліб», значення підіндексу стабільності та антикризової поведінки яких були найнижчими серед інших підприємств досліджуваної групи.

У загальному підсумку конкурентні переваги мають лише шість підприємств, у п'яти з яких індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності більший 1 – ПАТ «Жашківський маслозавод», ТДВ «Пальмірацукор», ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня» і ПрАТ «Золотоношам'ясо», а у одного – ПрАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів», наближений до 1. Варто також звернути увагу на той факт, що тільки ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня» і ПрАТ «Золотоношам'ясо» мають значення усіх трьох підіндексів більше 1 і є найбільш конкурентними, порівняно з іншими підприємствами групи.

Найнижчий рівень внутрігалузевої конкурентоспроможності мають ПрАТ «Уманська сільгосптехніка», ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів» (ІКС = 0,2) та СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп» (ІКС = -1,61) за рахунок від'ємної еластичності виробничих факторів капіталу та праці, у зв'язку з чим підіндекс потенціалу розвитку набув значення, меншого 0.

Висновки з даного дослідження. Результати економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності досліджуваної групи агропромислових підприємств показали, що методика [8] включає в себе 7 коефіцієнтів. Для їх обрахунку пропонується 24 абсолютних показника, з яких у 16 випадках використовується виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) у динаміці за 11 років, двічі – коефіцієнт детермінації тренду виручки від реалізації; 4 рази – залишкова вартість основних засобів і 2 рази – річний фонд оплати праці. Це дає підстави вважати дану методику однобокою, оскільки вона на 2/3 розроблена з урахуванням лише одного показника – виручки від реалізації продукції (робіт, послуг). У зв'язку з цим, результати економічної діагностики за методикою внутрігалузевої конкурентоспроможності є недостатньо об'єктивними, тому що показники, які входять до її складу не відображають всіх сфер діяльності підприємства. Тому виникає необхідність розробки нового методичного підходу, що стане основою подальших досліджень автора з даної наукової проблеми.

Література

1. Гуторова І. В. Конкуренція як економічна категорія та її особливості в аграрному секторі економіки / І. В. Гуторова // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 3(53). – С. 46-50.
2. Бурлака О. П. Теоретичні основи конкурентоспроможності аграрного підприємства / О. П. Бурлака // Технологический аудит и резервы производства. – 2011. - № 2(2). – С. 24-27.
3. Гоголь М. М. Вертикально-інтегровані компанії АПК як основа створення регіональних кластерів / М. М. Гоголь // Аграрний вісник Причорномор'я. Серія «Економічні науки». – 2010. – Випуск № 53. – С. 47-50.

4. Сакун А. Ж. Формування галузевого ринку України / А. Ж. Сакун, С. М. Севрюкова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки : [зб. наук. пр.]. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 3, Т. 2. – 2011. – С. 231-234.
5. Яців І. Б. Конкурентні відносини в аграрному секторі України / І. Б. Яців // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК». – 2010. – № 17(2). – С. 9-14.
6. Білошкурська Н. В. Формування економічної безпеки підприємства як запоруки його конкурентоспроможності / Н. В. Білошкурська // Підвищення конкурентоспроможності виробництва в умовах організаційно-економічних трансформацій : [колект. наук. монографія]. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»). – 2010. – С. 10-13.
7. Манцуров І. Г. Методика оцінки внутрішньогалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища / І. Г. Манцуров, І. Д. Якушик, О. І. Ястремський, М. В. Білошкурський, Я. О. Ястремський // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2010. – № 2. – С. 66-81.
8. Методичні рекомендації розрахунку внутрішньогалузевої конкурентоспроможності підприємств / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1330 від 19 жовтня 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua. – Назва з екрану.

Білошкурський М. В.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІГАЛУЗЕВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті автором розглянуто наукові основи та методичні аспекти економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств. Проведено економічну діагностику типових агропромислових підприємств Черкаської області на основі індексу внутрігалузевої конкурентоспроможності. Розроблено пропозиції щодо можливості та

перспектив використання методики внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств в умовах адаптації агропромислових підприємств до нестабільності зовнішнього середовища.

Ключові слова: економічна діагностика, внутрігалузева конкурентоспроможність, агропромислове підприємство, методика, індекс.

Белошкурский Н. В.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ ВНУТРИОТРАСЛЕВОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье автором рассмотрены научные основы и методические аспекты экономической диагностики внутриотраслевой конкурентоспособности предприятий. Проведено экономическую диагностику типичных агропромышленных предприятий Черкасской области на основе индекса внутриотраслевой конкурентоспособности. Разработаны предложения по использованию методики внутриотраслевой конкурентоспособности предприятий в условиях адаптации агропромышленных предприятий к нестабильности внешней среды.

Ключевые слова: экономическая диагностика, внутриотраслевая конкурентоспособность, агропромышленное предприятие, методика, индекс.

Biloshkurskyi M. V.

METHODICAL ASPECTS ECONOMIC DIAGNOSTICS OF INTRA-COMPETITIVE ENTERPRISES

Annotation. The article reviews the scientific basis and methodical aspects economic diagnostics of intra-competitive enterprises. An economic diagnosis of the typical agro-industrial enterprises of Cherkassy region are based on the index of intra-competitive enterprises. Suggested the proposals to the used of intra-competitive enterprises methodic in adaptation of agro-industrial enterprises to economic environmental instability.

Key words: economic diagnostics, intra-competitive, agro-industrial enterprises, methodic, index.